

УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ

МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ МІНІСТЕРСТВА
ОСВІТИ УРСР

П'ятдесяті рік видання

З М І С Т

Впровадження передового досвіду . . . 3

ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

І. К. Білодід — За методологічну глибину лінгвістичних досліджень . . . 8
З. Т. Франко — Українське літературне мовлення 15
Є. О. Сверстюк — Павло Грабовський 21
І. В. Іваньо — Прислів'я та приказки у творах Г. С. Сковороди 29

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

С. П. Пінчук — Суспільна роль літератури 34
В. Я. Неділько, Н. П. Смілянець — Вивчення уривків із повісті О. Іваненко «Тарасові шляхи» в 6 класі 41
Т. А. Антонюк — Вивчення літературної географії Івано-Франківщини . . 44

МЕТОДИКА МОВИ

В. З. Кадельчук — Виховання у процесі навчання української мови 49
О. М. Довга — Вступний урок з української мови у 5 класі 55
О. Т. Войнова — Виразне читання під час вивчення синтаксичних тем . . . 60

БЕСІДИ НА МЕТОДИЧНІ ТЕМИ

В. В. Фецак — Запорука успіху 65

8

1964

СЕРПЕНЬ

ВИДАВНИЦТВО
"РАДЯНСЬКА ШКОЛА"
К И Ї В

ТРИБУНА СЛОВЕСНИКА

<i>І. І. Приймак</i> — Про організацію навчального процесу	72
<i>В. Т. Горбачук</i> — Активізувати форми навчання	74
<i>М. А. Руденко</i> — З блокнота керівника педпрактики	76

КОНСУЛЬТАЦІЯ

<i>В. Р. Ріпецький</i> — Відзначення ювілею <i>М. М. Коцюбинського</i> у школі	78
Відповіді читачам	81

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

<i>І. О. Дзевєрін</i> — <i>В. І. Ленін</i> про літературу	83
<i>Г. І. Поліщук</i> — <i>І. І. Соболев</i> . Типи уроків і засоби активізації викладання літератури в школі	85
<i>М. М. Пилинський</i> — <i>П. Й. Горецький</i> . Історія української лексикографії	87

НАШ КАЛЕНДАР

<i>П. М. Довгалюк</i> — <i>Петро Козланюк</i> (До 60-річчя з дня народження)	92
--	----

ХРОНІКА

Наукова конференція з питань методології мовознавства	95
<i>В. Чердниченко</i> — <i>Довженкові</i> присвячена	96

вона має класовий характер. Це зумовлюється наявністю класової боротьби. «Є дві національні культури в кожній національній культурі» (В. І. Ленін). Радянська література — загальнонародна. З класовістю літератури тісно пов'язана її партійність.

3. Пізнавальне значення літератури. Література — джерело пізнання життя. Енгельс про пізнавальне значення творів Бальзака.

4. Виховна роль літератури. Художня література показує, як змінився світ. Вона виховує людей і цим впливає на суспільство. Радянська література — вихователь комуністичної свідомості.

5. Естетична суть літератури. Сприймання художнього твору супроводжується естетичним почуттям. Основа естетичного почуття — почуття прекрасного. Прекрасне в людині — морально високе. Література вчить розуміти і любити прекрасне.

Крім вивчення матеріалу за підручником, для домашнього завдання учням можна порекомендувати з'ясувати пізнавальне, виховне та естетичне значення літературного образу з твору, який уже вивчався. Найбільш підходящим для цього є образ Макара Діброви.

В. Я. НЕДІЛЬКО, Н. П. СМІЛЯНЕЦЬ

Вивчення уривків із повісті О. Іваненко „Тарасові шляхи“ в 6 класі

Починаючи вивчення уривків з повісті О. Іваненко «Тарасові шляхи», слід зважати, що шестикласники вже дещо знають про життя і творчість Шевченка, зокрема про його дитинство. Однак треба мати на увазі, що повість О. Іваненко — це не белетризована біографія поета, а художній твір з його неповторністю відображення світу, з його багатоманітною гамою почуттів, переживань, з повнокровними художніми образами.

На вивчення уривків програма відводить дві години. Їх найдоцільніше використати для виразного читання та роботи над текстом. Побудувати вивчення твору можна по-різному. Доцільним нам здається такий варіант.

Перший урок розпочинаємо бесідою про життя, боротьбу та творчість великого Кобзаря. Можна поставити учням, наприклад, такі запитання: Де і коли народився Тарас? В яких умовах проходило його дитинство? Які ви знаєте вірші Шевченка? Які його картини бачили? Які художні твори читали про Шевченка? Розкажіть, що ви знаєте про відзначення 150-річчя з дня народження Шевченка тощо.

Бесіда має відповідати віковим особливостям шестикласників. Надо складних питань слід уникати. Можна сказати, що за боротьбу проти царя та панів поета було віддано в солдати.

Учні, напевне, читали й інші художні твори про Шевченка, бачили присвячені йому кінофільми та поставлені за мотивами його творів. Учитель може провести вступну бесіду, відштовхуючись від учнівських знань і враховуючи конкретні умови класу, школи (наприклад, екскурсію по шевченківських місцях, зустріч із письменником — автором творів про Кобзаря, перегляд кінофільму чи вистави про поета тощо).

Хороший ефект дає використання на уроці діафільму «Тарас Шевченко». Коли є час, найкраще переглянути увесь діафільм. Це буде своєрідною формою повторення вивченого у 5 класі, а також відіграє роль вступної бесіди до вивчення уривків з повісті «Тарасові шляхи».

Після цього приступаємо до виразного читання твору. Певне, що за дві години всі вміщені в хрестоматії уривки прочитати у класі не вдасться. Якусь частину учні читатимуть удома. Перед читанням урив-

ків слід провести пояснення слів та висловів, які можуть бути учням незрозумілими. Здебільшого це слова, які потрібні для правильного розуміння тексту (фотель, карафа, заїзд тощо).

Зміст розділів «Мій власний художник» та «У цехового майстра живописних та малярних справ» легкий для розуміння, і в шестикласників майже не виникає ніяких запитань. Варто хіба що звернути їхню увагу на те, як тонко Тарас відчував прекрасне — як милувався він красивим мостом над Невою, як захоплювався малюванням, яке сильне враження справили на нього вірші О. Пушкіна.

Уривок від слів: «Якось у суботу до хазяйки прийшли гості...» — до слів: «Так он який Пушкін, Олександр Сергійович!» варто докладно прокоментувати. Зміст коментування може бути таким.

Ще в дитинстві у Тараса виявились здібності до малювання і до складання віршів. Так, він, наслідуючи народні пісні, змінював у них слова, співав по-своєму. Його тягнуло до музики, поезії, малярства, вабили книжки. Випадково він почув, як у хазяїна читали вірші Пушкіна. Він відчув чарівну силу поезії. Поетична натура хлопця дозволила йому уявити картину завірюхи, створену Пушкіним, відчути й пережити її. Можна докладніше спинитись на таких рядках: «Спочатку, навіть не розбираючи слів, Тарас відчув музику їх. Він зупинився з широко розкритими очима, боячись пропустити хоч одне слово. Потім він одразу побачив усе перед собою: і бурю-завірюху, і самотню хатину, і стару-стару бабусю з веретеном у руках».

Ще навіть не розбираючи слів, хлопець захопився їхнім звучанням, їхньою музикою. Він «зупинився з широко розкритими очима», а потім, наче наяву, побачив картини, створені у вірші «Зимовий вечір». Та ще більше вразило його «Послання в Сибір». Він не знав ще, хто такі декабристи, але відчув у віршах Пушкіна ту ж волелюбність, яка звучала у пісні Міцкевича, у закликах польських повстанців проти російського царизму. А Тарас також мріє про волю, згадує про героїчну боротьбу козаків проти польської шляхти, обурюється, що тепер козачком називають слугу.

На закінчення уроку варто стисло переказати зміст прочитаного або докладно — окремих найважливіших епізодів.

Додому можна дати завдання прочитати уривки з розділу «Ціна портрета» та відповіді на запитання, вміщені на сторінках 32 та 42.

Другий урок варто почати з повторення. Можна поставити до класу такі запитання: Як жилося Тарасові у Ширяєва і чим він захоплювався в той час? Яке враження справили на нього вірші Пушкіна? Як створює Шевченко перший вірш? Розповіді про зустріч з Сошенком.

Треба добитися, щоб учні розкрили поетичність характеру молодого кріпака, усвідомили, як тонко відчував він красу, захоплювався всім прекрасним. Відповідь на запитання «Як створює Шевченко перший вірш?» може бути, приблизно, такою:

Казкова краса білих ночей, міста над Невою, поезія Пушкіна, картини та статуї, якими милувався Тарас, захопили його. Ночами він багато малював. Та йому хотілося розповісти про рідну Україну, Дніпро. І він відчув, що мусить саме українською мовою висловити свої почуття. Перед очима встали картини далекої любовної України, і ніби самі собою народились слова: «Рече та стогне Дніпр широкий»... Йому самому стало дивно, що він пише вірші. Він ще й сам не знав, що він поет.

Розділ «Ціна портрета» слід обов'язково прочитати в класі. Вчитель докладніше розповідь про Сошенка, Брюллова, Венеціанова, Жуковського, про ту благородну роль, яку відіграли вони у викупі Шевченка з кріпацтва. Взагалі ж надто докладно коментувати цей розділ не варто: зміст його зрозумілий учням, а детальний «розбір» його може тільки применшити силу емоційного впливу.

Замість цього для закріплення вивченого можна провести бесіду за

картинами, що розповідають про цей період життя Шевченка. Вчитель може використати репродукції картин художників П. Борисенка — «Зустріч Шевченка з художником Сошенком», І. Шульги — «Зустріч Тараса Шевченка з І. М. Сошенком у Літньому саду», П. Горілого — «Т. Г. Шевченко в майстерні К. П. Брюллова», Г. Меліхова — «Шевченко у Брюллова», П. Сулименка — «Вручення відпускної Т. Г. Шевченкові» та ін., а також ілюстрації В. Касіяна до роману «Тарасові шляхи» (Держлітвидав УРСР, К., 1964). Хороший ефект дає демонстрація малюнків через епідіаскоп. Можна також закінчити вивчення уривків переглядом діафільму «Тарас Шевченко» — I частина (зрозуміло, якщо його не використовували на першому занятті).

Методика використання діафільму буде дещо інакшою, ніж на першому уроці. Необхідно зважити на те, що учні вже ознайомилися з життям Шевченка до викупу з кріпацтва і спроможні самі зрозуміти діафільм. Тому вчителів не варто коментувати кадри. Це можуть зробити учні. Доцільно проектувати деякі кадри на екран так, щоб не було видно підписів. Шестикласники з'ясують зміст кадрів по-своєму, спираючись на щойно вивчені уривки з роману. Якщо виникнуть різні думки про зміст окремих кадрів, хай учні їх висловлять, можливо, посперечаються, а потім прочитають підпис під кадром та послухають висновки педагога.

Таке використання діафільму здається нам доцільнішим, оскільки воно, крім усього іншого, дає ще й широкі можливості для розвитку самостійного мислення та спостережливості дітей.

Якщо ж закріплення вивчених уривків проводиться у формі бесіди, тоді треба формулювати запитання так, щоб вони спонукали учнів до поглибленого розуміння образу молодого Шевченка. Варто поставити такі, наприклад, запитання: Як у творі розкрито любов Тараса до прекрасного?

Учні скажуть, що Тарас милується величними будівлями Петербурга, його мостами, парками, статуями у Літньому саду. Він спеціально йде, щоб помилуватись красивою мармуровою вазою напроти Михайлівського замку. З захопленням слухає чудові вірші Пушкіна. Малює статуї та копіює картини художників. Навіть виконуючи чорнову роботу в Ширяєва, хлопець вигадує нові чудові візерунки для стін, плафонів, доповнює і змінює створене іншими рисувальниками. Свої почуття Тарас виливає в поезіях, відтворюючи чудові картини рідної української природи. Все це свідчить про поетичну обдарованість молодого кріпака.

На запитання, чому Шевченка захопили вірші Пушкіна, учні скажуть, що він відчув красу змальованих поетом картин зимового вечора, бурі, завірюхи. Але ще ближчими для нього були думки, висловлені в «Посланні в Сибір». Адже Тарас змалечку чув розповіді та пісні про гайдамаків, про славних лицарів-козаків, про їхню боротьбу за долю українського народу. Його подруга Дуня Гусиковська читала йому волелюбні вірші великого польського поета Адама Міцкевича та прокламації польських повстанців. То ж найдорожчим для Шевченка була воля, а в поезії Пушкіна він саме й відчув заклик боротись за волю.

Домашнє завдання може бути, приміром, таке: скласти план розділу «Ціна портрета», уміти докладно переказати цей розділ.

За матеріалами уривків з повісті доцільно провести письмову роботу (класну або домашню). Найчастіше це вибірковий переказ, наприклад, на такі теми: «Тарас слухає вірші Пушкіна», «Зустріч із Сошенком», «Як викупили Шевченка з кріпацтва» тощо.

Готуючи учнів до написання переказу, треба спрямувати їхню увагу на розкриття характеру Тараса, зокрема таких його рис, як відчуття краси, невтомне прагнення більше побачити, пізнати, його волелюбність та працьовитість.